

הספר כתוב בשפה פשוטה ובנימה ידידותית וקרובה ללב, ומחולק לעשרה פרקים בארבעה נושאים: האידיאולוגיה החרדית, החינוך החרדי, גיוס החרדים לצבא והכלכלה החרדית. הספר כולל נקודות יפות רבות. במלאכת מחשבת וביד אומן מוצגת קומפוזיציה נפלאה ונדירה המשלבת מידע מחקרי עדכני לצד דברי תורה, פרפראות תורניות, סיפורי חז"ל וסקירות היסטוריות. כל זאת לצד אנקדוטות הלקוחות מניסיונו האישי של הכותב, שהוא יזם חברתי המעורה בעולם החילוני והחרדי גם יחד.

לדעתי מדובר בספר חובה בארון הספרים הישראלי, ובפרט כשמדובר בארון של ישראלים העוסקים בחקר החברה הישראלית או היהודית. מעבר לתרומה התאורטית, הקריאה עצמה נחווית גם היא באופן מיוחד. מעטים הסופרים שבכוח כתיבתם לספק את החוויה כאילו הם נוכחים בחדר יחד עם הקוראים, מושיטים להם יד ומובילים אותם לסיור אישי, נעים ומלמד באופן שמדגים את תוכני הספר, וקרומבי נמנה עם סופרים אלה. מן הצד האחד הוא מציג את האמת הכואבת כפי שהיא, תוך ניסיון כן להציג את התמונה באופן שקול שאינו נוטה לטובת קבוצה זו או אחרת, ומן הצד השני הוא עושה זאת בחן ובחסד, תוך ריכוך הדברים באמירות ובאזכורים הומוריסטיים וקלילים. כך התוצר הסופי מאפשר הן לקוראים החרדים והן לקוראים שאינם חרדים להתרווח, לקרוא, להזדהות ולהבין.

קודם לשטיחת הביקורת הספרותית אציג שני ציטוטים נבחרים מתוך הפרק שדן בגיוס החרדים. ציטוטים אלה יכולים לדעתי לשקף את רוח הכתיבה בספר כולו:

מוישה בן ה־19 כבר התעייף מזמן מללמוד, ולרוץ בדיונות עם רובה על הכתף, נשמע לו חוויה מלהיבה הרבה יותר. אז מוישה הגיע לבקום והתיישב מול חיילת שמשרתת ביחידה [...] מוישה מסודר. הוא משרת עם גברים, אוכל מהדרין עם גברים בחדר האוכל, הכל כדת וכדין. ואז מגיע יום הזיכרון ולבמה עולה חיילת לשיר. אוי, אֶ-ברוך! קול אישה! החייל החרדי לכוד בין פקודת השתתפות בטקס לבין צו ההלכה [...] אם מוישה חכם והמפקד קצת מעלים עין, אולי ביקור בשירותים יהיו פתרון טוב לחמש הדקות הקריטיות. אבל כשהאירוע גדול יותר, ובמיוחד אם יש לו תהודה ציבורית, מפגש כזה עלול להיות אסון בשביל מוישה ופגיעה באמון שבין הצבא והחרדים (עמ' 216-217).

ממה חרדים החילונים והחרדים? שלמה בלאק

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב, ואוניברסיטת אוסלו

שם הספר: **כשהחרדים יהיו רוב**

מאת: איציק קרומבי

הוצאה: משכל (ידיעות ספרים) סדרת בית יוצר ישראלי

שנה: 2022

מס' עמודים: 350

אידיאולוגיית ההיבדלות החרדית ממדינת ישראל ומסמליה ואופן ההתמודדות של המדינה עימה עלולים לגרום לכך שהמדינה תעמוד בקרוב בפני משבר קיומי. הערכות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה צופות כי בשנת 2065 כל אזרח רביעי בישראל יהיה חרדי. כל עוד קבוצת הרוב הלא-חרדית מבקשת באופן אקטיבי שבני קבוצת המיעוט החרדית יעברו הליך של היטמעות או לפחות השתלבות בכלל האוכלוסייה, החרדים יחוו את הניסיונות הללו כאיום על קיומם הסימבולי. הדבר גורם בשתי הקבוצות לתחושת ריחוק, התנכרות וזלזול הדדיים, ומצב זה מקיים ומנציח חסמים בפני השתלבות החרדים ואף מגביר את התבדלותם.

איציק קרומבי, יזם חברתי ואיש היי־טק, מגלה לנו בספרו **כשהחרדים יהיו רוב** עד כמה נושא זה בוער בו.

לכאורה שרמת מסוגלותם הלימודית של התלמידים שהוריהם מפנים אותם למוסדות הכוללים לימודי ליבה אינה גבוהה.

- הכותב מתייחס במעורפל להשתייכותם החברתית של ההורים החרדים המעוניינים ללמד את ילדיהם לימודי ליבה. לעיתים הוא מתייחס אליהם כאל אליטיסטים (עמ' 131) ולעיתים כאל חרדים מודרניים (עמ' 136). בהמשך (עמ' 138) הוא מציין כי משפחות מודרניות נמנעות מלשלוח את בניהן לאותם מוסדות. על כן יש להדגיש את העובדה כי אין בנמצא מיפוי מפורט ומבוסס של מאפייני המשפחות שבניהן לומדים לימודי ליבה. בהיעדר מיפוי כזה קשה מאוד לבחון את המודל הקיים ולנסות להסיק ממנו מסקנות ישימות כלפי מערכת החינוך החרדית. זאת כי ניתן להניח, על סמך הממצאים הקיימים בנושא, שמעטים מאוד מהורי התלמידים הללו (אם בכלל) מקדישים את חייהם ללימוד תורה בכלל. הגורמים השונים שמובילים לתמונת מצב כזו מחייבים בחינה מעמיקה והסברים איכותניים וכמותניים. על סמך ניסיוני האישי בעולמות המחקר הללו, ניסיונות לבחון את העניין באופן שקול ואובייקטיבי נתקלים בחסמים ובהתנגדויות סמויות וגלויות דווקא מהצד שאינו חרדי, לכאורה מתוך קושי בהקשבה ובבחינה אינטרוספקטיבית (התבוננות פנימית) באשר לטוהר הכוונות והדאגה כלפי הקהילה החרדית. זאת מצד הרשויות בכלל, ומצד החוקרים העוסקים בתחום בפרט.

תפיסה שלפיה שיעורי אזרחות, חשבון ואנגלית בגיל בית הספר היסודי מנבאים כי החרדים ישעטו לעבר לימודים אקדמיים, גיוס לצה"ל ויציאה לשוק התעסוקה היא תפיסה הטומנת בחובה התנשאות מסוימת ורגש של זלזול באידיאולוגיה החרדית ובאנשיה.

סוגיית הכשרתם המקצועית של החרדים היא בעלת משמעות לעתידה של מדינת ישראל. על פי דוח מבקר המדינה משנת 2019 עתידים 76 אחוזים מהסטודנטים החרדים לנשור מהלימודים – דבר שמעורר דאגה באשר לעתידה של מדינת ישראל. רבים נוהגים לתלות את הנשירה הזו בעיקר בקשיים הנובעים מהיעדר לימודי ליבה בבית הספר היסודי, אלו המאמינים בכך פועלים לתמרץ המוסדות החרדיים להטמעת לימודי ליבה במסגרות החרדיות, וזאת בעיקר על ידי שימוש בקנסות ובסנקציות שונות.

למרבה הפלא, חלק מהגופים והאנשים הפועלים להטמעת לימודי ליבה במסגרות החרדיות פועלים

אין לחרדים בעיה עם רוח, ערכים ואתיקה, כל עוד את אלה קובעים אלוקים וסמכות הרבנים – ולא מנסח הקוד האתי – פרופ' אסא כשר. אך רוח צה"ל, אף על פי שהיא יונקת ממסורת העם היהודי לדורותיו, רחוקה שנות אור מרוח היהדות החרדית, וכשצה"ל, צבא חילוני, מגדיר את הערכים הללו, החרדים אינם יכולים להזדהות עימם בשום פנים ואופן [...] בדיוק כמו שחילוני לא היה שולח את בנו להתחנך לערכים ולאתיקה שבישיבת פוניבז', כך החרדי חושש לשלוח את ילדיו לכור ההיתוך הצה"לי, שממנו יצאו הילדים מחונכים לערכים ישראלים-חילוניים (עמ' 219–221).

לצד נקודות החוזק הרבות בספר נראה כי ישנן מספר סוגיות חסרות בהירות מספקת, שבהן נפלו אי אלו אי-דיוקים. בשל קוצר היריעה אמקד את הדיון בנושא החינוך החרדי. הסיבה להתמקדות דווקא בחינוך היא בשל היותו נושא כבד משקל, הנתפס בעיני רבים כמפתח לשילוב מוצלח של החרדים בחברה הישראלית, וממילא מאגד בתוכו את הנושאים האחרים של ההיבדלות החרדית, השירות בצה"ל וההשתלבות בשוק התעסוקה.

בעיניי, תפיסה שלפיה שיעורי אזרחות, חשבון ואנגלית בגיל בית הספר היסודי מנבאים כי החרדים ישעטו לעבר לימודים אקדמיים, גיוס לצה"ל ויציאה לשוק התעסוקה היא תפיסה הטומנת בחובה התנשאות מסוימת ורגש של זלזול באידיאולוגיה החרדית ובאנשיה. יתרה מזו, לצערי, למרות שתפיסה זו עדיין לא בוססה ואף לא הודגמה בכלים אמפיריים, אנשים וגופים רבים עודם מחזיקים בה – דבר הגורם לשיח שאינו מדויק דיו בעניין ולעיתים אף שגוי. בעת קריאת הפרק העוסק בחינוך נוצר אצלי לעיתים רשם שתפיסה זו השתרבבה לשורות מסוימות של הספר וגרמה להתעלמות מעובדות מתודולוגיות שונות.

להלן מספר נקודות:

- הספר מתבסס בין השאר על ציוני המיצ"ב הנמוכים יחסית בבתי הספר החרדיים (עמ' 119), תוך השמטת העובדה כי אין בנמצא אף מוסד פטור הבוחן את תלמידיו במבחני המיצ"ב. באופן פרדוקסלי, דווקא בתי הספר החרדיים שכן מבקשים במלוא ליבם ללמד את תלמידיהם לימודי ליבה הם אלה המשתתפים בבחינות המיצ"ב. המוסדות הללו זוכים לתקציבים נדיבים, ומצבת המורים בהם עונה באופן מלא על דרישות משרד החינוך. בהיעדר הסבר חלופי לציוני המיצ"ב הנמוכים יחסית של בתי הספר הללו, נראה

מכירה בזכותם של החרדים ללמוד לפי אורח חייהם ולפי העקרונות הדתיים שלהם, אז הם מתרחקים ממנה (עמ' 176–177).

מחקרים ביקורתיים בתחום התרבות (אקולטורציה) ייחסי קבוצות רוב ומיעוט מצביעים שוב ושוב על הטיה פסיכולוגית מובנית בחקר התחום. הטיה זו גורמת לכך שחוקרים הנמנים עם קבוצת הרוב נוטים לשכוח שמנהגיה וערכיה של קבוצת המיעוט אינם בהכרח שגויים, ובהתאם לכך הם מפרשים את הממצאים באופן שגוי. כך למעשה החוקרים, בתום לב (או שלא), לעיתים קרובות עלולים להתבסס בטעות על מידע מוטעה או על פרשנות שגויה, שהשתרשו כעובדה קיימת על ידי אלו היורים את החץ (לימודי ליבה) ורק לאחר מכן מסמנים את המטרה (קידום ושילוב האוכלוסייה החרדית). לדעתי, כל עוד לא ייבנה גוף ידע תאורטי ואמפירי מהמסד ועד הטפחות, על ידי צוות חוקרים מגוון שכולל בתוכו כאלה המצדדים בלימודי ליבה לחרדים, כמו גם כאלה המתנגדים לכך – תחום זה ילקה בחסר ולא יוכל להוות גוף ידע מלמד ומהימן, המתבסס על עובדות שקולות וענייניות. בהינתן זאת, השגיאות הספורות שנפלו בספר מתקבלות בהבנה, שכן הכותב הסתמך על מידע שגוי שהתקבל ברבות השנים כעובדות מקובלות. זאת בפרט כשהשתדלותו של הכותב לברר ולבסס את המידע הקיים באופן מיטבי אכן ניכרת.

לסיכום: ספרו של איציק קרומבי הוא ספר מעולה המספק הצצה מעשירה, מפורטת ומנומקת לתמונת מערכת היחסים המורכבת הקיימת בין מדינת ישראל לאוכלוסיית החרדים. למרות שמדובר בנושא נפיץ הקרוב לליבם של רוב אזרחי המדינה, קרומבי מצליח להנגיש את הדברים באופן ידידותי לקוראים, שיקבלו ממנו מידע רלוונטי, עדכני ומקיף שבכוחו לגרום לשינוי פרדיגמה ולסקרנות קונסטרוקטיבית בחיפוש ובזיהוי פתרונות אפשריים שיבטיחו עתיד טוב יותר למדינת ישראל.

ד"ר שלמה בלאק הוא פסיכולוג וחוקר (מלגאי ניובאואר) במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). סיים בהצטיינות תואר ראשון בפסיכולוגיה (BA) באוניברסיטה הפתוחה, את התואר השני והשלישי למד באוניברסיטה העברית במגמה לפסיכולוגיה חינוכית וקלינית של הילד. עבודת הדוקטור שלו עסקה בפערים בצפיפות השילוב האקולטורטיבי בין הפרט לקבוצותיו: המקרה של החרדים בישראל. כיום, במקביל לעבודתו בקליניקה הפרטית, שלמה משלים את הפוסט־דוקטורט שלו בפקולטה לפסיכולוגיה באוניברסיטת אוסלו (csblab.com). szblack11@gmail.com

ספרו של איציק קרומבי הוא ספר מעולה המספק הצצה מעשירה, מפורטת ומנומקת לתמונת מערכת היחסים המורכבת הקיימת בין מדינת ישראל לאוכלוסיית החרדים.

במקביל למניעת קיומן של מסגרות לימודים אקדמיות רגישות לתרבות, שיאפשרו לחרדים ללמוד בהפרדה. כך, בעוד שהגופים הללו מצהירים כי פעולותיהם נועדו לסייע לשילוב החרדים בשוק התעסוקה, הם פועלים בדיוק להפך. נראה כי אלו אינם מודעים לסתירה האינהרנטית הקיימת בפועלם, אף ייתכן כי הם בטוחים שהם פועלים באופן שמיטיב עם האוכלוסייה החרדית והכללית. דוגמה לתופעה זו ניתן לראות בדברים שמעלה קרומבי באשר להתנהלות בג"ץ בסוגיית שילוב החרדים באקדמיה. בעוד בג"ץ מצהיר על החשיבות של שילוב החרדים באקדמיה ובתעסוקה, הוא מעמיד הגבלות רבות ובעצם מונע מהחרדים את האפשרות לשמר את זהותם ואת ערכיהם בד בבד עם רכישת השכלה גבוהה ותארים מתקדמים.

עם זאת, בג"ץ קבע איזונים שנועדו לצמצם פגיעה אפשרית בסטודנטיות שמעוניינות ללמוד במסלולים מעורבים ובמרצות שמעוניינות ללמד במסלולים לגברים. כמו כן נקבע שהתוכניות הייעודיות יהיו רק לתואר ראשון ולא לתארים מתקדמים [...] בדיונים, השופטים טענו כי קיימת פגיעה מסוימת בערכי השוויון במסלולים הנפרדים, אך קבעו שהיא "מידתית במידה שאינה עולה על הנדרש" [...] כאשר תכלית ההפרדה היא לאפשר שילוב טוב יותר של בני ובנות החברה החרדית באקדמיה ובתעסוקה, שהוא אינטרס של הפרט ושל כלל החברה הישראלית.

בפסיקת בג"ץ יש חידוש. לעומת תפיסת ההפרדה כזכות בסיסית לסטודנטים כפי שקבע החוק בשנת 2007, בג"ץ "התנצל" על כך שהוא נאלץ להתיר הפרדה ולוותר על ערך השוויון, כיוון שההפרדה יש תכלית חשובה – שילוב חרדים באקדמיה [...] תקרת זכויות זו עוצרת חרדים רבים מלהיכנס בכלל למסלול לימודים אקדמיים, כיוון שהם מבינים שהתכלית היא לשלב אותם בחברה החילונית ולשנות את אורח חייהם. האקדמיה אינה

ייעוד ומטרה, קול קורא

אפשרויות הפרסום

עדכן אסטרטגי מציע חמישה סוגי פרסומים:

“**הבמה המחקרית**” (The Research Forum) – מאמרים אקדמיים בהיקף של עד 8,000 מילים בעברית או 10,000 מילים באנגלית (כולל הערות ומקורות בסגנון APA7), בעלי אופי מחקרי ותיאורטי, במנעד רחב של נושאים הקשורים לביטחון לאומי. המאמרים עוברים שיפוט עיוור כפול (Double blind peer review). למאמרים יש להוסיף תקציר בהיקף של 100–120 מילים ורשימת מילות מפתח בהיקף של עד עשר מילים ובין קצר של הכותב/ת.

“**במת מדיניות**” (Policy Analysis) – מאמרים שעיקרם ניתוח מדיניות בהקשרים של ביטחון לאומי, בני 1,500 עד 3,000 מילה בעברית ועד 4,000 מילים באנגלית, ללא הערות שוליים ועם הפניה למקורות באמצעות קישורית (Hyperlink), ללא רשימת מקורות בסופו. כן ניתן יהיה לצרף רשימת מקורות מומלצים לקריאה בסוף המאמר. המאמרים יכללו תקציר בהיקף של 100–120 מילים ורשימת מילות מפתח בהיקף של עד עשר מילים.

“**ביקורות ספרים**” (Book Reviews) – במדור זה יכללו סקירות ספרים בתחומי העניין של ביטחון לאומי במנעד הרחב של התחום בהיקף של 800–1,500 מילים ועד 2,000 מילים באנגלית כולל מקורות (בסגנון APA7).

“**במת שיח**” (The Professional Forum) – שיח נושאי רב-משתתפים או ראיון עומק בהיקף של 2,000–3,000 מילים ועד 3,500 מילים באנגלית כולל מקורות (בסגנון APA7).

“**סקירת ספרות**” (Academic Survey) – סקירת ספרות מקצועית עדכנית בתחום ספציפי הקשור לביטחון לאומי בהיקף של 1,800–3,000 מילים בעברית ועד 4,000 מילים באנגלית, כולל מקורות ורשימת מקורות נוספים מומלצים לקריאה (סגנון APA7).

עדכן אסטרטגי, כתב עת רב-תחומי לביטחון לאומי, סייבר ומודיעין, הוא כתב עת שפיט דו-לשוני (עברית ואנגלית) בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב. כתב העת מוכר על ידי הו"ת ומופיע ברשימת כתבי העת למודל התקצוב, ומופץ גם על ידי סוכנות EBSCO ליותר מ-132 אלף ספריות ברחבי העולם ולמאגרי המידע של כתבי עת מובילים בעולם. הוא משמש במה למחקר רב-תחומי, מקורי ועדכני בקשת רחבה של סוגיות הקשורות לביטחון לאומי, סייבר ומודיעין כתחום ידע. בכתב העת, שנוסד בשנת 1998 ורואה אור מדי רבעון, מתפרסמים מאמרים בנושאים הקשורים לישראל, המזרח התיכון, המערכת הבינלאומית ובמגמות גלובליות, שיש בהם כדי להעשיר ולאתגר את תשתית הידע בתחום הביטחון הלאומי. מטרת **עדכן אסטרטגי** היא תרומה לקיום דיון פורה ומעמיק בשאלות יסוד בחקר הביטחון הלאומי, תוך גישה המבכרת שילוב של הממד התאורטי עם כתיבה מכוונת מדיניות.

העת הנוכחית מזמנת שינויים תכופים במוסכמות יסוד הקשורות לביטחון לאומי ולאופן שבו הוא נתפש. חקר התחום מתפתח ומנסה להסתגל לפרדיגמות חדשות ולתמורות ברבדים הכרוכים זה בזה – טכנולוגיים (ובכללם מורכבויות עולם הסייבר), תרבותיים, צבאיים, מודיעיניים, חברתיים כלכליים ועוד. אתגר הבנת המציאות מתחדד עם הופעתן של אמיתות המתחרות זו בזו, ודווקא בשל כך חיוני קיומו של מחקר מבוסס עובדות ונתונים, שמתווך לכדי אמירות מעודכנות ומחדשות.

המערכת מעודדת חוקרות וחוקרים להציע מאמרים שטרם ראו אור באכסנייה אחרת, ושיש בהם כדי להציע תזה מקורית ומחדשת על ביטחון לאומי בראי דיסציפלינרי רחב: יחסים בינלאומיים, מדע המדינה, היסטוריה, כלכלה, משפט, תקשורת, גיאוגרפיה ולימודי סביבה, לימודי ישראל, מזרח תיכון ואסלאם, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, לימודי ביטחון ואסטרטגיה, טכנולוגיה, סייבר, יישוב סכסוכים ותחומים נוספים.

ברוח התקופה, עדכן אסטרטגי מעביר את כובד משקלו לנוכחות וזמינות ברשת. הגם שהגיליונות ימשיכו להתקבץ בחתך רבעוני, המאמרים שיואשו לפרסום, לאחר תהליך שיפוט ועריכה, יפורסמו בגרסה מקוונת באתר כתב העת במתכונת *published first on-line*, ובשלב מאוחר יותר כחלק מהגיליון הרבעוני הרלוונטי.

פרופ' קובי מיכאל, עורך ראשי **עדכן אסטרטגי**
ד"ר גליה לינדנשטראוס, עורכת **עדכן אסטרטגי**